

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ζούμε σε μια εποχή στην οποία μόνο αν είναι κάποιος τέλειος θεωρείται ότι αξίζει. Οποιαδήποτε ανεπάρκεια, οποιαδήποτε αδυναμία, οποιαδήποτε ευαισθησία, τρωτότητα, ευθραυστότητα απαγορεύεται. Παρ' όλα αυτά υπάρχει ένας τρόπος να σωθούμε και να φτιάξουμε, όπως εσύ, Τζάκομο, μια άλλη γόνιμη γη, τη χώρα εκείνων που ξέρουν να είναι εύθραυστοι.

Alessandro D'Avenia

Υπάρχει μια μέθοδος για διαρκή ευτυχία; Μπορεί κανείς να μάθει την κοπιαστική δουλειά τού να ζει μέρα τη μέρα ασκώντας την τέχνη της καθημερινής χαράς; Αυτές είναι κοινότοπες ερωτήσεις που έχουν τεθεί χιλιάδες φορές, αλλά δεν παίρνουν απαντήσεις. Κι όμως είναι εύκολο να φτάσουμε στη λύση ξαφνικά, χάρη σε κάτι ή χάρη σε κάποιον. Σε αυτό το βιβλίο ο Alessandro D'Avenia εξιστορεί τη δική του μέθοδο για την ευτυχία και τη συγκλονιστική συνάντηση που τον βοήθησε να την ανακαλύψει: τη συνάντησή του με τον Giacomo Leopardi.

Ο Giacomo Leopardi είναι γνωστός περισσότερο ως απαισιόδοξος και άτυχος. Κι όμως ήταν ένας νεαρός άνδρας που διψούσε για ζωή, παρέμεινε πιστός στην ποιητική του κλίση και αγωνίστηκε να την κάνει πράξη, παρά την αδιαφορία και την περιφρόνηση που γνώρισε από τους συγχρόνους του. Στη ζωή του και στους στίχους του Leopardi ο D'Avenia βρίσκει προκλήσεις, νοσταλγία και ζωτική ενέργεια. Και αναλαμβάνει να απαντήσει στις πολλές και κρίσιμες ερωτήσεις που για πολλά χρόνια θέτουν οι νέοι άνθρωποι όχι μόνο στην Ιταλία, αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο, καθώς αναζητούν τον εαυτό τους και τη βαθύτερη αίσθηση του ζην. Οι ερωτήσεις του D'Avenia είναι ίδιες με αυτές που κάνουν και οι χαρακτήρες

των έργων του Leopardi. Ερωτήσεις που δεν βρίσκουν εύκολες απαντήσεις. Αλλά, όπως μια πυξίδα, μπορούν να προσφέρουν προσανατολισμό και καθοδήγηση στην ανθρώπινη ύπαρξη.

Η πρόκληση απευθύνεται σε όλους εμάς: ο Leopardi βρήκε στην ποίηση έναν λόγο για να ζει. Κι εμείς; Ποιο είναι το μεγάλο πάθος που μας κάνει να νιώθουμε ζωντανοί σε κάθε φάση της ύπαρξής μας; Ποια ομορφιά θέλουμε να φανερώσουμε στον κόσμο, έτσι ώστε στο τέλος να είμαστε σε θέση να πούμε ότι «τίποτα δεν πάει χαμένο»;

Σε έναν οικείο και συγκλονιστικό διάλογο με έναν σπουδαίο σύγχρονο ποιητή, ο Alessandro D'Avenia, με την εμπειρία του καθηγητή, το πάθος του αναγνώστη και την ευαισθησία του συγγραφέα, αναλαμβάνει να μας συνοδεύει σε ένα εκπληκτικό υπαρξιακό ταξίδι. Από τις ανησυχίες της εφηβείας –που είναι η εποχή της ελπίδας, της έντασης και της ακατάπαυστης μετακίνησης από τον ακραίο ενθουσιασμό στην άβυσσο της θλίψης– περνάμε στην ωριμότητα –μια εποχή όπου οι φιλοδοξίες συγκρούονται με την πραγματικότητα– για να φτάσουμε στην αυτοπεποίθηση, την αποδοχή των αδυναμιών και της ευθραυστότητάς μας, και να μάθουμε την τέχνη της ίασης και της αποκατάστασης της ζωής. Ίσως εκεί να βρίσκεται το μυστικό της ευτυχίας.

Κάθε στάδιο της ζωής διερευνάται μέσα από ποιήματα, τα οποία διαβάζονται με μεγάλη ευαισθησία, απaráμιλλη σοφία και το εκφραστικό ταλέντο του συγγραφέα και του δασκάλου. Πρόκειται για μια ευαίσθητη επανανάγνωση του Leopardi, η ποίηση του οποίου δεν παραπέμπει στην απαισιοδοξία και την εσωστρέφεια, αλλά στη νοσταλγία και στον ατέρμονο αγώνα ενάντια στον ίδιο μας τον εαυτό, στην απουσία ευτυχίας και στην έλλειψη προορισμού και κατεύθυνσης που χαρακτηρίζει την εποχή μας.

Στο βιβλίο αυτό μπορεί κανείς να βρει έμπνευση και κι-

νπτρα, δύναμη και ζωτική ενέργεια, την ευδαιμονία της φύσης και την αναταραχή του πάθους. Είναι ένα βιβλίο που οι γονείς πρέπει να δώσουν στα παιδιά τους και οι δάσκαλοι στους μαθητές τους κατά τα δύσκολα χρόνια που οδηγούν στην ενηλικίωση.

Ποιος ήταν ο Giacomo Leopardi;*

Ο Giacomo Leopardi θεωρείται ο σημαντικότερος ποιητής του 19ου αιώνα και ιδρυτής της σύγχρονης ιταλικής ποίησης. Ποιητής, κριτικός, συγγραφέας και φιλόλογος, ξεπερνά τα μοτίβα της νεοκλασικής ποίησης και της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού και καταλαμβάνει κεντρικό ρόλο στην ιστορία της σύγχρονης σκέψης. Η νέα λυρική του ποίηση, που αποτελεί συνδυασμό διαλογισμού και άσματος, τον κατατάσσει στους σημαντικότερους θεμελιωτές της σύγχρονης ποίησης. Ο Leopardi δεν ανήκει σε κανένα πολιτιστικό ρεύμα: είναι μοναδικός, «μοναχικός» στην πορεία του, χωρίς διαδόχους και συνεχιστές.

Την προσωπικότητα του Leopardi μπορούμε να την κατανοήσουμε μόνο αν εξετάσουμε τα αίτια του πόνου και της ανησυχίας του στην παιδική του ηλικία, στην παιδεία του και στη συναισθηματική του φύση. Γεννημένος στο Ρεκανάτι της επαρχίας Μάρκε το 1798, καταγόταν από πλούσια αριστοκρατική οικογένεια, η οποία αργότερα αντιμετώπισε οικονομικά προβλήματα. Στην προσπάθειά της να σώσει την οικογένεια, η μητέρα του αφοσιώθηκε στη διαχείριση των οικονομικών τους, παραμελώντας τα παιδιά της. Ο Giacomo, ιδιαίτερα οξυδερκής, ωρίμασε γρήγορα διανοητικά. Κυριευμένος από το

* Η βιογραφία του Leopardi βασίστηκε στο βιβλίο του Ιωάννη Δ. Τσόγκα, *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας: Φιλολογική, ιστορική και κοινωνικοπολιτική προσέγγιση* (εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2105).

πάθος του για ευρυμάθεια, κλείστηκε στη βιβλιοθήκη του πατέρα του, η οποία είχε περισσότερα από 16.000 βιβλία, και βυθίστηκε, κατά τα λεγόμενα του ίδιου, σε μια «επταετή τρελή και απεγνωσμένη μελέτη» που του προκάλεσε σοβαρές βλάβες στα μάτια και στην υγεία του γενικότερα. Η σωματική του κατάσταση τον επηρέασε σημαντικά, κάνοντάς τον ιδιαίτερα μελαγχολικό. Η έντονη ανάγκη του για στοργή, που παρέμεινε ανικανοποίητη κυρίως από την πλευρά της μητέρας του, η σταδιακή απώλεια της πίστης, που αποτελούσε τη μοναδική παρηγοριά στη μοναξιά του, η σωματική του παραμόρφωση και η συνεπακόλουθη περιθωριοποίησή του σφράγισαν ανεξίτηλα την ψυχή του και διαμόρφωσαν έναν κλειστό εσωστρεφή χαρακτήρα, απρόθυμο για συντροφιά, παρότι πάντα τη λαχταρούσε.

Η πορεία της μόρφωσης και της συγκρότησής του αντανάκλα τις ιδέες που επηρέασαν τη σκέψη του. Για τον Leopardi η παιδική ηλικία είναι η καλύτερη περίοδος, όχι μόνο επειδή είναι η εποχή των παιχνιδιών, αλλά περισσότερο επειδή το παιδί πιστεύει πως η ζωή είναι ωραία και πως η φύση είναι μια «καλή μητέρα» και του παρουσιάζει «ευχάριστες παραπλανήσεις», δηλαδή όνειρα κι όμορφες εικόνες για το μέλλον, πείθοντάς το ότι το αύριο του επιφυλάσσει μεγάλη χαρά και ευτυχία. Αλλά μόλις ο άνθρωπος φτάσει στην ωριμότητα και στη λογική, οι ελπίδες καταρρέουν, ανακαλύπτει τη «φριχτή αλήθεια», το αληθινό πρόσωπο της φύσης, και καταλαβαίνει ότι δεν υπάρχει ευτυχία. Τώρα πια η φύση δεν μοιάζει με καλή μητέρα, αλλά με κακιά «μητριά». Μοναδικός σταθμός της ύπαρξης φαίνεται να είναι ο θάνατος και η ίδια η ζωή μοιάζει άσκοπη.

«Αν όμως η ζωή είναι καταστροφή, γιατί έχει τόσο διάρκεια; Τι σημαίνει αυτή η απέραντη μοναξιά και ποιος είμαι εγώ;» Αυτές ήταν κάποιες από τις οδυνηρές ερωτήσεις που έθεσε ο Leopardi. Η μοναξιά του τον έκανε να στοχάζεται με

ένταση τον πόνο, μερικές φορές με μια εντελώς προσωπική απαισιοδοξία, που τον ωθούσε να εντάσσει κάποιες δικές του καταστάσεις σε μια ευρύτερη θεώρηση που συμπεριλάμβανε ολόκληρη την ανθρωπότητα κατά τη διάρκεια της ιστορίας της: ο Leopardi στοχαζόταν πόσο άσπλαχνη είναι η φύση που καταστρέφει ανελέητα τον άνθρωπο και τα πράγματά του μέσα στον χρόνο, μόνο και μόνο για να συνεχίσει την ακατάπαυστη μηχανική διαδικασία της καταστροφής και της αναπαραγωγής. Είναι ένας τρόπος να βλέπει κανείς τη ζωή και την ιστορία, που είναι γνωστός και ως *ιστορικός πεσιμισμός*.

Ο Leopardi επικεντρώνεται σε έναν στοχασμό για την προσωπική του οδύνη, αλλά διαλογίζεται και γύρω από τον πόνο της ζωής όλων των ανθρώπων. Στον πεσιμισμό του ωστόσο υπάρχει και ένα κοσμικό στοιχείο, το οποίο φαίνεται όταν ο συγγραφέας, υψώνοντας το βλέμμα από το ατομικό στο οικουμενικό, υποστηρίζει ότι πόνος υπάρχει για όλα τα όντα του σύμπαντος, ζώα, πράγματα, φυτά, αστέρια, πέρα από τους ανθρώπους, και ισχυρίζεται ότι η ζωή είναι «πόνος» για οποιονδήποτε και οτιδήποτε. Διακηρύσσοντας τον πόνο της ζωής, ο Leopardi δεν χαλαρώνει τη σκέψη του· αντίθετα την εμβαθύνει, εστιάζοντας σε ορισμένα θέματα της ίδιας της ανάλυσής του: στην ηδονή, την ευτυχία, την ανία.

Εξετάζοντας τη διαφορά που μπορεί να υπάρχει ανάμεσα στην ευτυχία και στην ηδονή, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ευτυχία, αν υπήρχε, θα έπρεπε να έχει διάρκεια και συνέχεια, χωρίς να διακόπτεται ποτέ, ενώ εμείς οι άνθρωποι το περισσότερο που νιώθουμε είναι χαρά, δηλαδή μια προσωρινή και πρόσκαιρη ηδονή, που όχι μόνο διαρκεί λίγο, αλλά δεν γεννιέται καν αυθόρμητα· γεννιέται πάντα μετά από κάποιο πόνο, κάποιο κίνδυνο, κάποιο φόβο. Ο Leopardi λέει ότι ο πόνος αναδύεται αυθόρμητα, γιατί η φύση σκορπά «γενναιόδωρα» βάσανα ώστε να νιώσουμε λίγη χαρά· και πρέπει να περιμένουμε ότι με μια απρόβλεπτη καταιγίδα, με μια

οποιαδήποτε θεομηνία, ο πανικός θα μας συντρίψει. Αν καταφέρουμε να σωθούμε, αυτό είναι αρκετό για να νιώσουμε τη χαρά της ζωής, την ηδονή της επιστροφής ακόμη και στη συνηθισμένη καθημερινή μας ζωή και εργασία.

Παρ' όλα αυτά, αν από τη ζωή λείπει είτε η ηδονή είτε ο πόνος, οι άνθρωποι νιώθουν ανία, που είναι το χειρότερο όλων των κακών, γιατί αυτό σημαίνει την έλλειψη και του παραμικρού ενδιαφέροντος, της παραμικρής επιθυμίας για ζωή – μια ψυχική κατάσταση αδιαφορίας για τα πράγματα και για τα πάντα, μια κατάσταση κούρασης «που κυριεύει τον νου», όπως την ορίζει ο ίδιος ο ποιητής, και που αναχαιτίζει τη βούληση και την ορμή. Για να αποφύγει ο άνθρωπος την ανία, είναι προτιμότερα το ρίσκο και ο κίνδυνος.

Εκτός από τη φύση, που είναι πρωταρχικά υπεύθυνη για τη δυστυχία του ανθρώπου, η άλλη υπεύθυνη είναι η λογική. Αυτή, προσφέροντας στον άνθρωπο την πραγματική επίγνωση, του αποκαλύπτει και το τρομερό πεπρωμένο του, χωρίς καν να μπορεί να του εξηγήσει «σε τι χρησιμεύει» τόσος πόνος.

Ο Leopardi ποτέ δεν θέλησε να απαρνηθεί τη λογική, γιατί θα ήταν σαν να ήθελε να κλείσει τα μάτια μπροστά στην αλήθεια και να βυθιστεί στους πανάρχαιους μυθολογικούς χρόνους, τότε που ο άνθρωπος πίστευε στα «παραμύθια» και νόμιζε ότι το πεπρωμένο του είναι η αθανασία και το μεγαλείο. Στο ποίημά του *Ginestra* (*Το σπάρτο*), το πιο ολοκληρωμένο ίσως έργο του, ασκεί κριτική σε όσους εξακολουθούσαν να εκθειάζουν «την καταπληκτική μοίρα και πρόοδο» της ανθρωπότητας: επικρίνει τον 19ο αιώνα, χαρακτηρίζοντάς τον «αλαζόνα και ανόπτο», ακριβώς γιατί εγκατέλειψε τον δρόμο που έχει διαβεί πριν από αυτόν η αναγεννημένη σκέψη, αναζητώντας και προτείνοντας ξανά τα ιδεώδη που είχε παραγκωνίσει ο Διαφωτισμός, και αυταπατάται πάλι με ψευδαισθήσεις απωθώντας την αλήθεια που δείχνει η λογική. Στο ίδιο ποίημα ωστόσο ο Leopardi αποσαφηνίζει ταυτόχρονα

τον ρόλο της ποίησης, υπογραμμίζοντας μέσα από την παρομοίωση με το σπάρτο ότι ο ποιητής, όσο ζει, δεν πρέπει ούτε να παραπονιέται, ούτε να παραδίδεται στο θλιβερό πεπρωμένο του ανθρώπου, ούτε να ανυψώνει τον εαυτό του μέχρι τα αστέρια, σαν να ήταν αθάνατος, αλλά να δέχεται τη μοίρα του και να διακηρύσσει πάντα την αλήθεια γύρω από το ανθρώπινο πεπρωμένο.

Παρά την αρνητική του αντίληψη για την ύπαρξη, η ποίηση του Leopardi αποτελεί εξαιρετικό δείγμα θάρρους και πίστης στην κοινωνία, σε αντίθεση με τους εύκολους και νοσηρούς συναισθηματισμούς πολλών έργων του 19ου αιώνα, σε αντίθεση με κάθε μορφή συμπόνιας και ελέους για τον άνθρωπο – σε αντίθεση ακόμα και με την ενδεχόμενη αναδίπλωση στην αυτοκτονία που ο ίδιος δεν εξετάζει παρά ελάχιστες φορές, όντας πεπεισμένος ότι αυτή ούτε απελευθερώνει από τα κακά ούτε προσφέρει τη γαλήνη, παρά μόνο επισπεύδει το σχέδιο της φύσης για την καταστροφή και τον θάνατο. Για τον λόγο αυτό τα ποιήματα του Leopardi, σε όποιον τα διαβάξει, δεν δίνουν την αίσθηση της σύγχυσης, της δυστυχίας ή της θλίψης. Αντίθετα, εμφυσούν μια γνήσια αγάπη για τα πιο ευγενή και ωραία πράγματα της ζωής, τον έρωτα, τη νεότητα.

Τα έργα που έγραψε απαιτούσαν αφοσίωση και ευρύτητα γνώσεων: *Storia dell'astronomia* (1813), *Saggio sopra gli errori popolari degli antichi* (1815), πραγματείες για κλασικούς συγγραφείς, μεταφράσεις ποιημάτων και τις τραγωδίες *La virtù indiana*, *il Pompeo in Egitto* και *Maria Antonietta* (που έμεινε ημιτελής). Την ίδια περίπου εποχή δημοσιεύθηκαν τα πρώτα έργα και οι πρώτες μεταφράσεις του από τα λατινικά και τα ελληνικά, όπως *Gli scherzi epigrammatici* (1814), η *Βατραχομομαχία* (1816), το *Saggio di traduzioni dell'Odissea*, η μετάφραση του δεύτερου βιβλίου της *Αινειάδας* (*Traduzione del libro secondo dell'Eneide*) και η *Τιτανομαχία* του Ησίοδου (1817). Έγραψε επίσης δύο δοκίμια για τον ρομαντισμό: το *Lettera ai*

Sigg. compilatori della Biblioteca italiana και το *Discorso di un italiano attorno alla poesia romantica*.

Θεμελιώδους σημασίας είναι το *Zibaldone dei pensieri*, ένα είδος ανάλεκτων όπου συγκέντρωνε σκέψεις, στοχασμούς και σημειώσεις μέχρι το 1832. Στις σελίδες αυτές μπορεί κανείς να βρει τον Leopardi σε όλες του τις πτυχές – μάλιστα, κανένα έργο του δεν μπορεί να μελετηθεί και να γίνει κατανοητό αν δεν διαβαστούν τα αντίστοιχα αποσπάσματα από το *Zibaldone*.

Μεταξύ 1819 και 1821 ο Leopardi έγραψε ποιήματα, όπως τα *L'infinito*, *La sera del dì di festa* και *Alla luna*, που ονομάστηκαν *Idilli* (Ειδύλλια) και εκδόθηκαν το 1826 υπό τον τίτλο *Versi*. Τα *Operette morali* (Μικρά ηθικά έργα) είναι μια συλλογή πεζών κειμένων, κυρίως φανταστικών διαλόγων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων συνέθεσε το 1824 και εξέδωσε το 1827. Την περίοδο 1828-1830 έγραψε τα *Canti* ή *Grandi idilli*, ποιήματα όπως τα *Il Risorgimento*, *A Silvia*, *Le ricordanze*, *Il sabato del villaggio*, *La quiete dopo la tempesta*, *Il passero solitario*, *Canto notturno di un pastore errante dell'Asia*. Ανέλαβε να συγγράψει κατά παραγγελία την *Crestomazia*, *antologia di prosatori* (μια ανθολογία για τη χρηστομάθεια Ιταλών πεζογράφων από τον 14ο ως τον 18ο αιώνα), που εκδόθηκε το 1827, ενώ έναν χρόνο αργότερα έγραψε μια ποιητική ανθολογία, την *Crestomazia poetica*.

Στις 27 Δεκεμβρίου 1831 ο Leopardi εκλέχθηκε μέλος της Ακαδημίας Κρούσκα και τον ίδιο χρόνο επιμελήθηκε στη Φλωρεντία μια έκδοση των *Canti* και γνώρισε έναν εξόριστο νεαρό Ναπολιτάνο, τον Antonio Ranieri, ο οποίος έγινε στενός του φίλος. Σε αυτή την περίοδο ανήκουν τα ποιήματα του λεγόμενου «κύκλου της Ασπασίας», μια συλλογή ποιημάτων που έγραψε μεταξύ 1830 και 1835, εμπνευσμένος από τον χωρίς ανταπόκριση έρωτά του για τη Φάνι Ταρτζιόνι Τοτοέτι· εδώ περιλαμβάνονται τα ποιήματα *Il pensiero dominante*, *Amore e morte*, *A se stesso*, *Consalvo e Aspasia*. Το φθινόπωρο

του 1831 συνόδευσε τον Ranieri στη Ρώμη και το 1832 επέστρεψε στη Φλωρεντία. Κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου έγραψε τους δύο τελευταίους διαλόγους των *Operette morali: Dialogo di un venditore d'almanacchi e di un passeggero* και *Dialogo di Tristano e di un amico*.

Τον Σεπτέμβριο του 1833 ο Leopardi αναχώρησε, πάλι μαζί με τον Ranieri, για τη Νάπολη, όπου αφοσιώθηκε στη συγγραφή των *Pensieri* και επεξεργάστηκε ξανά τα *Paralipomeni della Batracomiomachia* (*Παραλειπόμενα της Βατραχομομαχίας*). Ως τις τελευταίες μέρες της ζωής του εργαζόταν με τη βοήθεια του φίλου του. Όταν το 1836 ξέσπασε στη Νάπολη επιδημία χολέρας, ο Leopardi κατέφυγε στη Βίλα Φερίνι, στο Τόρε ντελ Γκρέκο, όπου παρέμεινε μέχρι τον χειμώνα του 1837. Εκεί έγραψε τα τελευταία του *Canti: La ginestra o il fiore del deserto* και *Il tramonto della luna* (το οποίο ολοκλήρωσε λίγες μόνο ώρες πριν ξεψυχήσει). Ο τίτλος *Canti* εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιταλική λογοτεχνία και υποδηλώνει την «ποίηση χωρίς όνομα», δηλαδή μια ποίηση απελευθερωμένη από τα είδη και τα μέτρα της παράδοσης.

Τον Φεβρουάριο του 1837 επέστρεψε στη Νάπολη, αλλά η κατάσταση της υγείας του είχε επιδεινωθεί. Λίγους μήνες αργότερα, στις 14 Ιουνίου του 1837, πέθανε σε ηλικία 39 χρονών. Θάφτηκε στο αίθριο της εκκλησίας Σαν Βιτάλε και το 1939 ο τάφος του μεταφέρθηκε στο Πάρκο Βιρτζιλιάνο α Πιεντιγκρότα ή αλλιώς «Πάρκο του τάφου του Βιργίλιου» που έχει ανακηρυχθεί εθνικό μνημείο.

Όσο ζούσε ο Leopardi είχε ελάχιστη επιρροή στους συγχρόνους του· η αναγνώριση και η εκτίμηση ήρθαν μετά τον θάνατό του, κυρίως χάρη στον κριτικό Francesco De Sanctis, ο οποίος τον εκθείαζε ως ποιητή του μυαλού και της καρδιάς, της φύσης και του αληθινού.

Χρύσα Ξενάκη - Ιωάννης Τσόλκας